

EL CANAL D'URGELL: PUNT DE PARTIDA DEL DESENVOLUPAMENT ECONÒMIC DE LES TERRES URGELLENQUES

JOSEP M. RAMON I MUÑOZ

Partint dels diversos problemes amb els quals va comptar la construcció del Canal d'Urgell, tant financers com els derivats pel regadiu, el text presenta diverses aportacions per entendre el context en el qual es posà en funcionament aquesta infraestructura. A partir de dades com l'evolució de la població, de la propietat, dels rendiments i del preu de la terra, es comenten les causes que van incidir-hi i l'impacte que hi va tenir la creació del Canal d'Urgell.

Entre els anys 1861 i 1864 es complia un vell somni dels habitants de les comarques urgellenques: la construcció del canal d'Urgell. D'ençà del segle XIV aquesta obra havia estat projectada constantment, però no fou fins a meitat del segle XIX quan aquesta empresa va convertir-se en realitat. La societat encarregada de finançar-ne la construcció va ser Hermanos Girona, Clavé y Cía, creada l'any 1853 per importants burgesos catalans.

El bastiment del Canal d'Urgell, però, no va ser un camí de roses. Als problemes financers que va tenir la societat titular de la concessió del canal d'Urgell es van afegir els derivats del regadiu. L'increment del pressupost de l'obra va provocar que la companyia hagués de recórrer a les primeres subvencions estatals. L'arribada de nous recursos econòmics, però, va ser insuficient. El cost de les obres de construcció continuava incrementant-se i la Societat Canal d'Urgell, després d'arribar a un acord amb els obligacionistes, va presentar una suspensió de pagaments el 30 de gener de 1871. L'objectiu d'aquesta operació era posar ordre a les finances de la societat per emparar-se en els beneficis de la llei de canals i regadiu del 20 de febrer de 1870.

En certa mesura, bona part de les dificultats econòmiques eren conseqüèn-

cia dels problemes tècnics provocats per l'extensió del regadiu. L'anomenat Conveni de Madrid, signat pels regants i la Societat Canal d'Urgell el 17 de febrer de 1862, establia que els primers havien de pagar una novena part de la collita als segons en concepte d'ús de l'aigua del canal. Per tant, això significava que un percentatge important dels ingressos de l'empresa derivava del cobrament del cànon del novè. I, en conseqüència, els beneficis de la Societat Canal d'Urgell depenien de

la destresa dels pagesos, de les collites i dels preus de venda dels productes. En aquell moment res més insegur! La majoria dels pagesos de l'àrea d'influència del canal d'Urgell, fins aleshores de secà, no estaven avesats a les pràctiques del regadiu. A més, la conducció de l'aigua pel canal va evidenciar les primeres errades tècniques en no preveure una xarxa de desguàs, i els primers regadius van fer aflorar el salobre dels sòls. La conjunció d'aquests factors va derivar en la pèrdua

Obres de reparació del canal principal l'any 1952. Al fons s'observa el riu Segre, a prop de la presa d'Anyà. © Arxiu de la Comunitat General de Regants dels Canals d'Urgell (CGRCU).

Quadre 1
Taxes de creixement acumulatives intercensals
de les comarques lleidatanes

	1860-1887	1887-1900	1900-1920	1860-1920
Vall d'Aran	-1,54	-1,13	0,17	-0,89
Alt Urgell	-1,03	-1,03	0,21	-0,62
Pallars Sobirà	-1,36	-0,55	0,25	-0,65
Pallars Jussà	-1,32	-0,01	0,00	-0,60
Alta Ribargorça	-0,58	-1,16	0,33	-0,40
Segrià	0,12	0,25	1,71	0,67
Pla D'Urgell	0,66	1,37	1,71	1,16
Garrigues	0,29	0,12	0,35	0,27
Noguera	-0,42	-0,13	0,16	-0,16
Urgell	-0,16	0,13	0,45	0,10
Segarra	-0,14	-0,81	-0,01	-0,24
Catalunya	0,40	0,50	0,88	0,58

Font: Elaboració pròpia a partir d'A. CABRÉ i I. PUJADAS, «La població: immigració i explosió demogràfica», dins J. NADAL (dir.), *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània. Segle XX. Població, agricultura i energia*, vol. 5, Barcelona, 1989, pp. 83 i 93; i *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, Barcelona, 1996, vols. 10 i 11.

de collites i en la propagació d'epidèmies com la del paludisme. Les perspectives de negoci de la societat, per tant, va anar-se'n en orris durant la segona meitat del segle XIX.

I és justament al voltant d'aquest conjunt de circumstàncies negatives que s'ha generalitzat la idea que l'expansió dels primers regadius en la zona regada pel canal d'Urgell va provocar un fort daltabaix econòmic i social. El que va patir la Societat Canal d'Urgell sembla estar fora de dubte. El de la pagesia urgellenca, però, potser no tant. Malgrat que l'estat actual en què es troba la meua investigació, encara en fase de documentació, exigeix prudència en les conclusions, semblen existir alguns indicadors que poden capgirar la visió pessimista que tradicionalment s'ha tingut sobre les conseqüències dels primers anys d'expansió del regadiu en l'àrea d'influència del canal d'Urgell. Els principals indicadors analitzats són l'evolució de la població, de la propietat, dels rendiments i del preu de la terra. Vegem-ho.

Les aportacions que s'han fet fins al moment han emfasitzat que la crisi socioeconòmica desenvolupada durant els primers anys d'expansió del regadiu es va traduir en una pèrdua progressiva de població urgellenca. Aquesta recessió demogràfica hauria estat provocada per l'emigració cap a les comarques de secà i per la mortalitat

causada per l'epidèmia del paludisme. Una anàlisi detallada dels censos de població, però, ens pot conduir cap a altres conclusions.

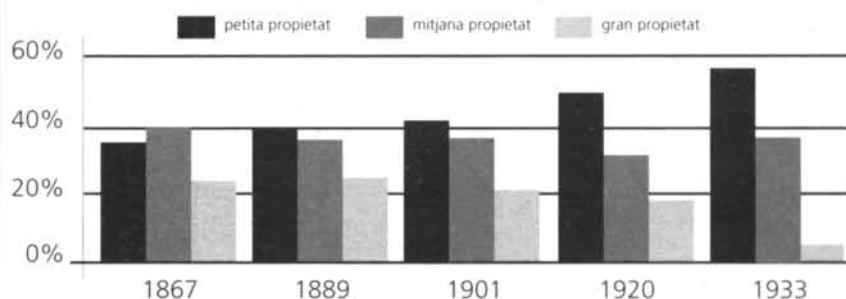
En el quadre número 1, on es mostren les taxes de creixement intercensal entre diverses comarques lleidatanes, s'observa que durant el període 1860-1887 al Pla d'Urgell, de llarg la comarca on el regadiu representa un percentatge més gran de la superfície conreada, es produeix un notable creixement demogràfic. De fet, durant aquest període en què la davallada demogràfica es va generalitzar a tot Lleida, el Pla d'Urgell va créixer per sobre de les Garrigues i el Segrià, les altres dues comarques lleidatanes que tam-

poc van perdre població, i també per sobre de la mitjana catalana. Més encara. El Pla d'Urgell és la comarca on l'increment demogràfic durant el període 1887-1920 va ser més espectacular. Durant aquests anys el Pla d'Urgell va créixer més del doble de la mitjana catalana, molt per sobre de la resta de comarques lleidatanes.

Aquest increment demogràfic del Pla d'Urgell ha estat vinculat a la immigració dels pagesos del Pallars Jussà, el Pallars Sobirà i l'Alt Urgell. El quadre 1 evidencia que la davallada demogràfica d'aquestes tres comarques coincideix amb el creixement demogràfic del Pla d'Urgell. Tanmateix, és difícil establir una relació de causa i efecte entre aquestes dues tendències. Cal tenir en compte que la pèrdua de la població muntanyenca, en bona part deguda a una escassa oferta de terres per conrear, també va contribuir a fornir de mà d'obra algunes de les ciutats industrials que estaven en plena expansió. Per tant, el creixement demogràfic del Pla d'Urgell no va dependre únicament de la immigració, sinó que el mateix desenvolupament econòmic de la comarca sembla que també hi hauria d'haver contribuït.

Però l'expansió demogràfica de la zona regada pel canal d'Urgell no és l'únic indicador del seu ràpid creixement econòmic. Una evident tendència a la fragmentació de la propietat ens pot orientar sobre el nivell econòmic de la població urgellenca. El gràfic número 1, elaborat amb dades corresponents al municipi de Bellpuig (Urgell), mostra amb molta claredat una pèrdua progressiva de la importància relativa de la gran propietat (>20 ha)

Gràfic 1
Evolució de les exportacions segons la seva grandària

Font: Elaboració pròpia a partir de l'estadística parcel·laria. Arxius de la Comunitat General de Regants dels Canals d'Urgell (ACGRUCU), secció recs, sèrie Estadística parcel·laria (catalogació provisional).

en benefici de la petita i mitjana propietat (de 0-5 ha i de 5-20 ha, respectivament). La conclusió d'aquest procés és clara. Ja a partir de la segona meitat del segle XIX la incorporació del regadiu a les terres conreades va permetre la consolidació de la propietat familiar com a unitat d'explotació agrària. Dit d'una altra manera, el canal d'Urgell va fer possible que amb menys quantitat de terra es pogués mantenir la mateixa producció i, per tant, el mateix nivell de beneficis.

Bona part de la responsabilitat d'aquest procés d'expansió de la petita propietat s'hauria de vincular als rendiments de la terra. Tanmateix, durant els primers anys de funcionament del canal d'Urgell, més que un notable increment dels rendiments, aquesta infraestructura va permetre la normalització de les produccions agrícoles gràcies al fet que les collites van ser molt més regulars. Els rendiments no havien augmentat excessivament perquè el procés d'incorporació del regadiu va ser força lent a causa d'algunes dificultats tècniques. La superfície regada pel canal d'Urgell va passar de 6.500 hectàrees l'any 1864, a 16.500 el 1865 i a 18.400 el 1866. Avui en rega més de 70.000! Per tant, durant els primers anys, la principal aportació de l'aigua va ser la regularització de les collites, un aspecte no menys important si tenim en compte les condicions mediambientals. Abans de la construcció del canal les collites fluctuaven en funció dels períodes de sequera, els quals sovintejaven a causa de la pluviometria insuficient.

L'augment dels rendiments va ser significatiu a partir del 1900. El gràfic número 2 ho palesa en el cas del blat i l'ordi. En aquest procés, però, no només va contribuir la generalització del regadiu, sinó que també fou important la utilització progressiva dels fertilitzants químics. Efectivament, en aquest mateix gràfic s'observa que l'increment més important dels rendiments de l'ordi i el blat va produir-se durant la dècada de 1920. De fet, és també justament durant aquests anys, després d'haver resolt els problemes de subministrament d'adobs generats per la I Guerra Mundial, quan l'expansió dels fertilitzants químics és més important. En aquest cas, per tant, la relació de causa i efecte és força evident. I, en conseqüència, aquest increment

Camions carregats de les garbes que s'havien de portar als locals de la Casa Canal el 1926, des d'on s'administra l'aigua. © Arxiu CGRCU.

del rendiments va contribuir a l'augment del preu de la terra. De les 460 pessetes que costava una hectàrea de terra l'any 1860, va passar a costar-ne 1.800 l'any 1910.

En definitiva, l'anàlisi d'alguns indicadors com l'evolució de la població, de la propietat, dels rendiments i del preu de la terra permet creure que la conjuntura de crisi provocada per la incorporació dels primers regadius va ser efímera i que la recuperació de la zona regada pel canal d'Urgell va ser immediata. I més encara, la progressiva extensió de l'àrea de regadiu va possibilitar l'abandonament definitiu de l'agricultura tradicional i, a l'ensem, el desenvolupament econòmic que han viscut les comarques regades pels canals d'Urgell al llarg del segle XX.

Josep M. Ramon i Muñoz

Professor de la Universidad de Murcia

NOTES

1. C. FORCADELL ÀLVAREZ, «La fragmentación espacial en la historiografía contemporánea: la historia regional/local y el temor a la síntesis», dins *Studia historica. Historia contemporánea*, núm. 13-14, Salamanca, 1995-96, p. 26.

2. J. VIDAL PELAZ, «Élites políticas en Castilla y León durante la Restauración: Estado de la cuestión», dins P. CARASA (ed.), *Élites. Prosopografía Contemporánea*, Valladolid, 1994, pp. 281-282.

3. J. VARELA ORTEGA, *Los amigos políticos. Partidos, elecciones y caciquismo en la Restauración (1875-1900)*, Madrid, 1977.

4. C. ROMERO, *Soria 1860-1936 (Aspectos demográficos, socioeconómicos, culturales y políticos)*, 2 vol., Soria, 1981; M.A. MATEOS RODRÍGUEZ, *Zamora en la II República: comportamientos y actitudes de una sociedad tradicional: elecciones y partidos (1931-1936)*, Zamora, 1988.

5. Mª C. MARCOS DEL OLMO, *Voluntad popular y urnas. Elecciones en Castilla y León durante la Restauración y la Segunda República*, Valladolid, 1995; C. GARCÍA ENCABO, *El voto peregrino. Elecciones y partidos políticos en la provincia de Soria (1875-1907)*, Soria, 1999. Per la província de Sòria vegeu també S. BOCIGAS MARTÍN, *Caciquismo y elecciones en Soria (1910-1923)*, Soria, 1995.

6. R. SERRANO GARCÍA, *La revolución de 1868 en Castilla y León*, Valladolid, 1992; *Idem: El Sexenio revolucionario en Valladolid: cuestiones sociales (1868-1874)*, Valladolid, 1986; M^{rs}. IGLESIAS GONZÁLEZ, *Soria en el Sexenio Democrático (1868-1874)*, Madrid, 1988.

7. M. CABALLERO DOMÍNGUEZ, *El sufragio censitario. Elecciones generales en Soria durante el reinado de Isabel II*, Ávila, 1994.

8. P. CARASA SOTO (dir.), *Élites castellanas de la Restauración*, vol. I: *Diccionario biográfico de Parlamentarios castellanos y leoneses (1876-1923)*, vol. II: *Una aproximación al poder político en Castilla*, Salamanca, 1997; *Investigaciones Históricas*, núm. 15, Universidad de Valladolid, Valladolid, 1995, pp. 11-172.

9. Relacionat amb aquest projecte i coordinat pel professor Carasa Soto al febrer de 1997 es va celebrar a la Universitat de Valladolid un Seminari-Taller sobre «Metodología y fuentes para el análisis del poder local», recollit a *Hispania*, núm. 201, gener-abril 1999, pp. 7-11.